

УДК: 342

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.68>

ПОВНОВАЖЕННЯ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Бисага Ю.М.,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8797-5665>*

Пирога І.С.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2798-7795>*

Бисага Ю.М., Пирога І.С. Повноваження та функціональне призначення Вищої ради правосуддя у сфері забезпечення незалежності судової влади.

Висвітлення матеріалу в даній статті спрямоване на дослідження особливостей функціонування системи правосуддя в Україні, зокрема на органі, який займає важливе значення в структурі забезпечення функціонування незалежної судової влади. Становлення української державності в 1990-х роках ХХ століття, сприяло необхідності здійснення судової реформи та виокремлення органу, який повинен був би взяти на себе функцію добору суддів для належної реалізації положення статті 124 Конституції України, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, реалізуючи таку діяльність кваліфіковано та на професійній основі.

Відповідно до статті 131 Конституції України: «В Україні діє Вища рада правосуддя». Вища рада правосуддя як конституційний орган пройшла шлях від Закону України «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України» від 02.02.1994 р. до Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 р. – задля побудови ефективної судової системи та забезпечення функціонування незалежної судової системи.

Закріплення в Конституції України в розділі VIII «Правосуддя», статтях 125, 128, 130, 131 Конституції України, положень, які визначають повноваження, функції Вищої ради правосуддя свідчить про наділення її статусу конституційного органу держави. Конституційне прагнення України до членства в Європейському союзі та забезпечення прав та свобод людини й громадянина неможливе без забезпечення належного та незалежного правосуддя. Проведена судово-правова реформа останніх років, реформуючи такий орган, як Вища рада правосуддя, поклало за мету оновити систему судоустрою та судочинства України, відновити довіру суспільства до системи правосуддя. Реалізація цих завдань виходять із конституційних повноважень Вищої ради правосуддя щодо забезпечення незалежного формування суддівського складу, унеможливлення впливу на суддю та захист його від будь-яких втручань у здійснення ним правосуддя.

Забезпечення такої незалежності суддів можливе лише за наявності гарантій їх правового статусу, спеціальної процедури добору кандидатів на посаду судді та відповідальності за втручання у здійснення правосуддя. Такі реформи покликані на утвердження України як демократичної та правової держави.

Ключові слова: Вища рада правосуддя, Конституція України, правосуддя, судочинство, судоустрій, незалежність судді, регламент,

Bysaha Yu., Pyroha I. Powers and functional assignment of the High Council of Justice in the field of ensuring the independence of the judiciary.

The coverage of the material in this article is aimed at focusing attention on the peculiarities of the functioning of the justice system in Ukraine, in particular on the bodies that play an important role in the structure of ensuring the functioning of the independent judiciary. Formation of Ukrainian statehood in the 1990s. years of the 20th century, contributed to the need for judicial reform and the separation of the body, which was supposed to take on the function of assisting judges for the proper implementation of the provisions of Article 124 of the Constitution of Ukraine, that justice in Ukraine is administered by courts, implementing such activities on a qualified and professional basis.

According to Article 131 of the Constitution of Ukraine: «The Supreme Council of Justice operates in Ukraine.» The Supreme Council of Justice as a constitutional body passed the Law of Ukraine «On Qualification Commissions, Qualification Attestation and Disciplinary Responsibility of Judges of Courts of Ukraine» dated February 2, 1994 to the Law of Ukraine «On the Supreme Council of Justice» dated December 21, 2016 in order to build an effective judicial system. system and ensuring the functioning of an independent judicial system.

Enshrining in the Constitution of Ukraine in Chapter VIII “Justice”, Articles 125, 128, 130, 131 of the Constitution of Ukraine, the provisions that determine the powers and functions of the High Council of Justice is evidenced by its granting it the status of a constitutional body of the state. Ukraine’s constitutional aspiration for membership in the European Union and ensuring the rights and freedoms is impossible without ensuring proper and independent justice. The judicial and legal reform carried out in recent years, reforming such a body as the Supreme Council of Justice, set the goal of updating the system of the judiciary and the judicial system of Ukraine, to attribute public trust to the justice system. The implementation of these tasks comes from the constitutional powers of the High Council of Justice to ensure the independent formation of the judiciary, to prevent influence on the judge and to protect him from any interference in his administration of justice.

Ensuring such independence of judges is possible only if there are guarantees of their legal status, a special procedure for selecting candidates for the position of judge, and liability for interference in the administration of justice. Such reforms are designed to establish Ukraine as a democratic and legal state.

Key words: Supreme Council of Justice, Constitution of Ukraine, justice, judiciary, judicial system, independence of judges, regulations.

Постановка проблеми. В умовах воєнної агресії російської федерації проти України актуалізувалися запити, які останнім часом все гостріше поставали у суспільстві. Одним з таких став запит суспільства на справедливість та ефективний суд. Протягом років після Революції Гідності в Україні триває судова реформа, початки якої сягають далеко за останнє десятиліття, проте низка проблем залишається й надалі не вирішеними. Прийняття Верховною радою України 21.12.2016 року Закону України «Про Вищу раду правосуддя» покликано змінити той стан справ, який склався в судовій системі України. Вища рада правосуддя, основні положення щодо якої закріплені в Конституції України, як конституційний орган держави повинен здійснення справедливого, незалежного та безстороннього правосуддя, чого неможливо досягнути без ефективного та професійного суддівського корпусу, адже це напряму залежить від забезпечення належного конкурсного відбору кандидатів на посаду суддів. Саме тому, розглядаючи Вищу раду правосуддя в аспекті конституційного права необхідно зосередитися на її конституційному статусі, повноваженнях та функціях, які безпосередньо спрямовані на забезпечення незалежності судової влади, формування високопрофесійного корпусу суддів та виконання координаційної функції в діяльності судової влади. З огляду на це питання Вищої ради правосуддя в конституційному аспекті набуває особливої актуальності.

Стан опрацювання. Проблемні аспекти з питань реалізації повноважень Вищої ради правосуддя на різних етапах її конституційно-правового формування ставали об’єктом наукових досліджень науковців та юристів-практиків: О.В. Батанова, В.М. Висоцького, О.В. Гончаренка, В.В. Городовенка, В.В. Долежана, В.О. Євдокимова, Р.В. Ігоніна, В.М. Колесниченка, Ю.О. Косткіної, В.М. Кравчука, І.В. Назарова, В.Т. Нора, С.В. Прилуцького, О.Ф. Скакун, В.В. Сліпенюка, В.І. Татькова, Ю.М. Тодики, В.І. Шишкіна, І.Б. Факас, В.Л. Федоренка, М.І. Хавронюка та ін. Проте, залишається необхідність деталізувати на важливості ролі Вищої ради правосуддя щодо забезпечення належного відправлення правосуддя в умовах викликів сьогодення, зокрема воєнної агресії російської федерації на Україну.

Метою статті є дослідити роль Вищої ради правосуддя у забезпеченні належної організації судочинства та судоустрою, реалізації судами судової влади на території України, взаємодії між спеціально уповноваженими органами та установами, які у своїй сукупності і взаємозв'язках становлять систему правосуддя, вплив такого органу державної влади й суддівського врядування на реалізацію прав та свобод людини й громадянина, зокрема конвенційне право кожного на справедливий суд, відповідно до положень Конституції України.

Вклад основного матеріалу. Ефективність здійснення судівництва залишається в Україні актуальною темою, особливо на тлі повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України та необхідності належної реакції на злочини окупаційних військ. Виклики, які постали перед судовою владою, зокрема щодо кадрового забезпечення судів, зменшення кількості судів за рахунок тимчасово окупованих територій, евакуація суддів на підконтрольну Україні територію, неможливо було б вирішити без органу, який був б покликаним займатися організацією та забезпеченням високого рівня здійснення правосуддя. У багатьох країнах Європи створені спеціальні органи суддівського врядування, що в межах свої функцій та повноважень реалізують положення Європейської конвенції з прав людини [1, ст. 6] закріплених у статті 6 ЄКПЛ, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом.

В Україні питання забезпечення незалежного та безстороннього суду останніми десятиліттями намагалися вирішити, так звану судовою реформою створюючи нові органи чи змінюючи повноваження існуючих. Таким чином у 2016 році з Вищої ради юстиції постав оновлений орган – Вища рада правосуддя.

Вища рада правосуддя, як державний орган відповідно до Конституції України є незалежним від жодної з гілок влади відповідно до його поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Це державний орган влади, який є конституційним органом із особливим спектром повноважень та функцій, спрямований на контроль за дотриманням Конституції України, Законів України та забезпечення незалежного судівництва. Передбачає запобігання зовнішньому втручання у здійснення правосуддя та запобігання корупційним складовим при формування суддівського корпусу, щоб зробити судову владу ефективною та професійною. Тому при формуванні Вищої ради правосуддя виключено можливість будь-якого впливу гілок влади, політичних чи державних діячів на прийняття рішення про затвердження того чи іншого кандидата на посаду судді чи його притягнення до будь-якої відповідальності.

Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів. [2]

О.А. Боровицький зазначає, що конституційно-правові засади організації діяльності Вищої ради правосуддя характеризуються декількома положеннями, які розглядаються у сукупності. До них автор відносить основні принципи організації та діяльності Вищої ради правосуддя, їх гарантії, функції та повноваження вказаного органу, особливості його формування, структуру Вищої ради правосуддя та процедурні питання. [3, с. 17]

Фактичною метою створення таких органів, як Вища рада правосуддя, є захист судових органів і суддів від зовнішнього політичного впливу під час здійснення ними судівництва. Крім гарантування незалежності суддів, ці органи отримують все більше повноважень щодо покращення ефективності та якості правосуддя, оптимізації управління судовою системою і вирішення фінансових питань. Вища рада правосуддя не є винятком, і її конституційно-правовий статус продовжує піддаватися удосконаленню та реформам.

Здійснюючи свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України Вища рада правосуддя реалізовує свої функції, які можливо систематизувати у відношенні обсягу та змісту реалізації повноважень.

- a. власні;
- b. контрольно-наглядові;
- c. управлінські;
- d. врядування.

Проаналізувавши роботу Вищої ради правосуддя, необхідно зазначити, що значний обсяг діяльності скерований на реалізацію положень ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» п. 15 ч. 1 ст. 3, за яким ВРП (за автором – Вища рада правосуддя) надає обов'язкові до розгляду консультативні висновки щодо

законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів, загальної пропозиції судів, органів та установ системи правосуддя стосовно законодавства щодо їх статусу та функціонування, судоустрою і статусу суддів. Така діяльність здійснюється у тісній співпраці з Верховною радою України та є реалізацією власних конституційно-правових повноважень ВРП. Завдяки реалізації цих функцій здійснюється вдосконалення та покращення чинного законодавства, зокрема це стосується реформування процесуального законодавства та судоустрою і статусу суддів.

Вища рада правосуддя неодноразово зверталася до парламенту з ініціативою щодо розміщення консультативних висновків Ради в електронних формах справ відповідних законопроектів на офіційному веб-сайті Парламенту для забезпечення ознайомлення широкого кола осіб з позицією суддівської спільноти та сприяння покращенню діалогу між гілками влади. [4, с. 26]

Отже, здійснюючи свої повноваження що конституційний орган державної влади і суддівського врядування наділений можливостями власної ініціативи та інституційних спроможностей з тим, щоби брати активну участь у вдосконаленні чинного законодавства.

Відповідно до положень Конституції України до повноважень ВРП входить а) ухвалення рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності; б) розгляд скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора; в) ухвалення рішення про звільнення судді з посади; г) ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; ґ) суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. (стаття 125 КУ); д) призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом. (стаття 128 КУ); е) держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя. (стаття 130 КУ).

Таким чином має місце реалізація конституційних контрольних повноважень Вищою радою правосуддя. Ознаками контрольних повноважень є здійснення державними органами щодо підпорядкованих суб'єктів, хоча існують приклади, коли контроль охоплює діяльність не підпорядкованих суб'єктів, результатами такого контролю виступають дисциплінарні заходи. Натомість нагляд характеризується тим, що здійснюються щодо суб'єктів, які організаційно не підпорядковані, а в процесі нагляду можуть застосуватися заходи впливу, реалізуються на підставі прийнятих норм та інструкцій.

Щодо управлінських повноважень Вищої ради правосуддя, то виходячи із змісту Конституції такі повноваження спрямовані на забезпечення незалежності суддів за наявності гарантій їх правового статусу, створення установ для забезпечення добору суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів. Вища рада правосуддя – вносить подання про призначення судді на посаду; вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів; ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого; Взаємодія, в контексті управління, є координацією та спільною діяльністю між різними елементами системи, спрямованою на досягнення загальної мети.

Ця концепція виявляється не лише внутрішньо в організаційних процесах системи, а також в її зовнішніх взаємодіях з іншими суб'єктами або середовищем, що оточує систему. Успішна взаємодія, як усередині, так і ззовні системи, є важливою для досягнення її стратегічних цілей та функцій.

Такі конституційні повноваження покликані забезпечити належне відправлення правосуддя, формування органів, таких як Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, створення служби дисциплінарних інспекторів, забезпечення єдності дисциплінарної практики, цифровізація процесів, підвищення довіри до судової влади, вступ до Європейської мережі рад правосуддя.

Головною метою суддівського врядування є створення та забезпечення умов, за яких судова система діє прозоро, забезпечує справедливе правосуддя відповідно до норм Конституції України і законів, а судді відповідають високим стандартам професійної підготовки і моральної чесності.

У Висновку № 10 (2007) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо судової ради [5, с. 2] (КРЕС використовує цей термін (Council for the Judiciary) як загальний для всіх органів, яким довірено захищати незалежність суддів) Зазначено, що судова рада має бути незалежним органом судової влади, який дозволяє суддям виконувати свої обов'язки незалежно від будь-якого контролю з боку виконавчої і законодавчої влади або іншого впливу в межах судової системи. З цього випливає, що інші органи не повинні обмежувати автономію судової ради у визначенні власних процедур та у вирішенні питань, що її стосуються. Тому Відповідно статті 1 ЗУ

«Про Вищу раду правосуддя» вказано, що така є органом суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів.

Функції ВРП як органу врядування:

1). Відбір суддів: ВРП бере участь у відборі кандидатів на посади суддів для різних рівнів судових органів. Вона розглядає кандидатури, проводить конкурси та рекомендує кандидатів для призначення Президентом України.

2). Дисциплінарні справи: ВРП вирішує питання дисциплінарної відповідальності суддів за порушення професійної етики або недбалості у виконанні своїх обов'язків. 3. Захист незалежності суддів: ВРП має захищати незалежність суддів від впливу зовнішніх факторів та забезпечувати їх права на справедливий та об'єктивний розгляд справ. 4. Скарги на суддів: ВРП може розглядати скарги громадян на рішення або дії суддів, що можуть вказувати на порушення закону або професійних стандартів.

5). Розвиток судової системи: ВРП здійснює заходи для покращення роботи судової системи, включаючи розробку стандартів судової діяльності та підвищення кваліфікації суддів.

6). Інші завдання: ВРП може виконувати інші функції, які визначені законодавством та спрямовані на підтримку ефективності та якості роботи судової системи.

Положеннями Конституції України розкрито порядок формування Вищої ради правосуддя, розкрито кількісний склад, визначено строк повноважень – чотири роки із заборотою одній й тій ж особі займати посаду члена ВРП два строки підряд. Також вказано обмеження щодо здійснення деяких видів діяльності й вимоги до члена Вищої ради правосуддя.

Висновки. Вища рада правосуддя як конституційний, незалежний орган наділений своїм особливим спектром повноважень та функцій, спрямований на контроль за дотриманням Конституції України, Законів України та забезпечення незалежного судівництва. Передбачає запобігання зовнішньому втручання у здійснення правосуддя та запобігання корупційним складовим при формування суддівського корпусу, щоб зробити судову владу ефективною та професійною.

Фактичною метою створення таких органів, як Вища рада правосуддя, є захист судових органів і суддів від зовнішнього політичного впливу під час здійснення ними судівництва. Крім гарантування незалежності суддів, ці органи отримують все більше повноважень щодо покращення ефективності та якості правосуддя, оптимізації управління судовою системою і вирішення фінансових питань. Вища рада правосуддя не є винятком, і її конституційно-правовий статус продовжує піддаватися удосконаленню та реформам.

Реалізуючи свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України Вища рада правосуддя реалізує свої функції, які можливо систематизувати у відношенні обсягу та змісту реалізації повноважень: а. власні; б. контрольно-наглядові; с. управлінські; d. врядування, здійснюючи їх через консультативні висновки щодо законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів, узагальнює пропозиції судів, органів та установ системи правосуддя, здійснення державними органами щодо підпорядкованих суб'єктів, хоча існують приклади, коли контроль охоплює діяльність не підпорядкованих суб'єктів, результатами такого контролю виступають дисциплінарні заходи.

Щодо управлінських повноважень Вищої ради правосуддя, то виходячи із змісту Конституції такі повноваження спрямовані на забезпечення незалежності суддів за наявності гарантій їх правового статусу, створення установ для забезпечення добору суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів.

А суддівське врядування полягає в тому що Вища рада правосуддя має бути незалежним органом судової влади, який дозволяє суддям виконувати свої обов'язки незалежно від будь-якого контролю з боку виконавчої і законодавчої влади або іншого впливу в межах судової системи. З цього випливає, що інші органи не повинні обмежувати автономію судової ради у визначенні власних процедур та у вирішенні питань, що її стосуються.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. Рада Європи. *Голос України*. 2001. № 3.

2. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8.
3. Халюк С.О. Структура конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя: загальнотеоретичний аспект. *Juris Europensis Scientia*. Вип. 4. 2021. С. 15–18.
4. Плакса В.І., Рибалко В.О. Організаційно-правові аспекти діяльності Вищої ради правосуддя: монографія. Київ–Львів: Видавець Вікторія Кундельська, 2023. 244 с.
5. Висновок № 10 (2007) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо судової ради на службі суспільства. 15 с.
6. Данко В.Й., Белов Д.М. Правові позиції Конституційного Суду України: аналіз правової доктрини. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 73(5). 2022. С. 174–182.
7. Белов Д.М., Белова М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 74. С. 85–90.
8. Придачук О.А., Белов Д.М. Місце та роль судової влади в системі органів державної влади: реалізація принципу народовладдя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2023. С. 535–541.
9. Бисага Ю.М., Белов Д.М., Натуркач Р.П. Правотворчість судової влади при здійсненні правосуддя, як джерело виборчого права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 2. 2023. С. 11–16.